

PIGMENTI ȘI TENCUIELI FOLOSITE ÎN PICTURA MURALĂ A UNOR BISERICI MEDIEVALE DIN ȚARA ZARANDULUI ȘI A HAȚEGULUI

Prezentul studiu a fost conceput în scopul cunoașterii materialelor de epocă, folosite la realizarea picturii murale. El este rodul unei colaborări a autoarei cu arheologul dr. Adrian Rusu, de la Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca. Sunt luate în discuție probe de la cinci biserici de rit ortodox din Transilvania¹, respectiv din Țara Zarandului (cele din localitățile Ribița și Vaca) și din țara Hațegului (cele din localitățile Răchitova, Nălați, Galați). Acestea au fost datate de arheolog de la începutul secolului al XV-lea (bisericiile de la Ribița și Răchitova) și, probabil, până la începutul secolului al XVIII-lea biserica de la Vaca (conform tabelului). Menționez faptul că toate au fost probe luate din săpătura arheologică și puse la dispoziție de Adrian Rusu, căruia îi adresez mulțumiri și pe această cale.

Rezultatele analizelor chimice și fizico-chimice sunt prezentate în tabelul anexat și dovedesc că pictura murală a fost realizată în tehnica „al fresco”. Pictura murală a bisericilor de secol XV a fost executată pe o tencuială de var și nisip (elementul majoritar 50—68%), cu adaos hidraulic de praf de cărămidă și paie tocate, grosimea tencuielii fiind de 14—19 mm sau pe o tencuială de var și nisip foarte fin și în cantități puține (aproximativ 5%) și cu pleavă, aproximativ de aceeași grosime (15—19 mm). Deci, la bisericile de la Ribița, Răchitova, Galați peretele a fost preparat într-un singur strat de compoziție omogenă pe care s-a realizat apoi pictura. Aceeași compoziție a peretelui (de un singur strat) a fost folosită și la alte biserici din Transilvania, după cum precizează ing. Ion Istudor, în lucrarea sa, „Studiul tehnic al picturilor murale”².

În cazul bisericii de la Nălați, realizată la sfârșitul secolului al XVI-lea, peretele a fost acoperit întâi cu un strat de var și nisip (40%), de grosimea 19—23 mm, peste care s-a aplicat o tencuială de var și nisip fin (15—18%), în amestec cu paie tocate, toate de grosimea 7—8 mm. La acest monument, tehnica de lucru se apropie de cea descrisă de Dionisie din Furna în „Carte de pictură”³, în sensul că pictura s-a realizat pe o tencuială de var (element preponderent), nisip și paie tocate (Dionisie din Furna recomandă călți de cânepă), numită „intonaco”, aplicată

¹ Adrian A. Rusu, *Biserica românească de la Ribița (jud. Hunedoara)*, RMI, I, 1991, p. 3—9; idem, *Vechea biserică de la Nălați (jud. Hunedoara)*, *EphemNap*, I, 1990—1991, p. 127—144; idem, *Bisericile românești din districtul Hațeg până la 1700*, *ARS Transilvaniae*, I, 1991, p. 129—142; Marius Porumb, *Frescele de la Răchitova*, *AHA*, XXIX, 1989, p. 103—115.

² Ion Istudor, *Studiul tehnic al picturilor murale*, *Pagini de veche artă românească*, V, 1985, p. 23—24.

³ Dionisie din Furna, *Carte de pictură*, București, 1979, p. 82—83.

peste o preparație de var și nisip (element majoritar), de granulație grosieră, în amestec cu paie tocate, numită „arricio“.

Încă de la descoperirea lor în săpătura arheologică fragmentele provenind de la Vaca au putut fi clasificate în două clase după calitatea picturii murale. Prima reprezintă o pictură murală de bună calitate, realizată pe o tencuială de var albă, ușoară, omogenă conținând nisip foarte fin (5—7%) și paie tocate, de grosimea 10—13 mm. Cealaltă clasă conține fragmente cu o pictură murală de mai slabă calitate, realizată pe o preparație de var, de 1 mm grosime, aplicată pe o tencuială din var, nișip grosier cu pietricele (45%), praf de cărămidă și chiar mici bucățele, paie tocate, foarte neuniformă ca și grosime (17—23 mm) și neomogenă.

În ce privește pigmenții folosiți la toate bisericile au fost identificați pigmenții caracteristici Evului Mediu pentru pictura murală: albul de var, pământurile galbene, roșii, brune, roșul cinabru (vermion), negrul de cărbune (conform tabelului).

Fragmentele albastre cenușii (din fondul cerului), cu tentă de indigo, provenind de la Galați și Răchitova, au fost realizate nu cu un pigment albastru, ci cu un pigment negru în amestec cu alb de var. Este vorba, de fapt, de un negru de lemn de stejar (un negru de cărbune), menționat de Costin Petrescu⁴ și Ion Istudor⁵, ca pigment pentru fundal în pictura murală, atât la noi în țară, cât și în alte locuri. De menționat faptul că la nici unul din monumente nu am avut probe de culoare verde sau albastră.

Nu au fost elucidate toate elementele tehnice caracteristice picturii murale la monumentele studiate, cercetările ulterioare urmând să întregască prezenta lucrare.

Necesitatea acestui gen de studiu rezidă din faptul că printr-o coroborare a rezultatelor investigațiilor chimice și fizico-chimice, cu observațiile arheologului și a istoricului de artă, se pot trage concluzii mai cuprinzătoare asupra picturilor, a tehnicii de execuție, oferindu-se, totodată, informațiile necesare conservării și restaurării științifice a picturii murale.

DOINA BORȘ

⁴ Costin Petrescu, *L'art de la fresque*, Paris 1932, p. 90.

⁵ Ion Istudor, *op. cit.*, p. 27.

Materiale folosite în pictura murală
(Rezultatele analizelor chimice și fizico-chimice)

Nr. crt.	Culoare		Datare	Alb		Roșu		Galben	Brun	Albastru-cenușiu	Negru	Preparația peretelui
	Pigment	Monument		Alb de var	Cinabru	Pământ roșu	Pământ galben	Pământ brun	Negru de cărbune + alb de var	Negru de cărbune		
											4	
1	2		4		6	7	8	9	10	11		
	ȚARA ZARANDULUI											
1	Ribița	incep. sec. XV	+		+	+					+	Tencuială de var cu nisip (65–68%), praf de cărămidă, bucăți var carbonatat, cu diametrul de 3–4 mm, paie tocate de grosimea 14–19 mm.
2	Vaca	probabil sf. sec. XVII–incep. sec. XVIII	+	+		+					+	Tencuială de var cu nisip fin (5–7%), paie tocate mărunț, de grosimea 10–13 mm.
			+	+		+					+	Tencuială de var cu nisip (45%), praf și chiar bucăți de cărămidă (2–4 mm), paie tocate, de grosimea 17–26 mm, peste care este aplicată o preparație de var de 1 mm grosime.
	ȚARA HAȚEGULUI											
3	Răchitova	incep. sec. XV	+	+	+					+		Tencuială de var cu nisip (7%), pleavă, de grosimea 15–19 mm.
4	Galați	sf. sec. XV	+		+	+		+	+			Tencuială de var cu nisip, praf de cărămidă, mica în urme, paie tocate, de grosimea 15–19 mm.
5	Nălați	sf. sec. XVI			+	+						Tencuială suport din var, nisip (40%), de grosimea 19–23 mm, pe care este aplicată o preparație de var, nisip (15–18%), paie tocate, de grosimea 7–8 mm.

COULEURS ET CRÉPIS UTILISÉS DANS LA PEINTURE MURALE
DE QUELQUES EGLISES DU MOYEN ÂGE DU PAYS DE ZARAND ET
DE HATEG

(Résumé)

C'est un étude technique concernant les peintures murales du Moyen Âge. Sont analyses des fragments de peinture murale provenant des 5 fouilles archéologique d'églises orthodoxe du Transylvanie en particulier du Pays de Zarand et de Hateg.

L'étude analyse les éléments de la couche de couleur (pigments) et la préparation du mur. Les résultats de l'analyse, microanalyse élémentaire, sont présenté dans le tableau. Les pigments sont ceux spécifiques à la peintures murales: blanc de chaux, les terres jaunes, rouges et bruns, cinabre, noir de charbon, noir de charbon de chêne mélangée au blanc de chaux (pour le ciel, nuance bleuâtre). La preparation du mur est du chaux avec du sable et des pailles macérées, quelque fois des petits morceaux de briques casses.